

SANAT FELSEFESİ AÇISINDAN HİLYELER*

Osman MUTLUEL**

ÖZET

Hilye, Hz. Peygamberden sonra yaşayıp onu görmeyen insanlara Hz. Peygamberi daha iyi tanıtılmak amacıyla oluşturulmuş kitap, şiir ve tablolardır. İlk hilye çalışmaları hadis kitaplarının bir bölümü şeklinde olmuştur. Daha sonraları edebi şiir ve düz yazı ile oluşturulan hilyeler vardır. Ancak hilyelerin sanatsal bir nesne haline dönüşmesi 17. yüzyılda yaşayan Hattat Hafız Osman tarafından oluşturulan hilye tablosu ile sahneye çıkmıştır.

Temelde hilye, Hz. Peygamberin fotoğrafının ifade ile anlatılmasıdır. Onun hem vücudunun ve hem de davranışlarının üçüncü kişilere anlatılmasıdır. Genelde hat sanatı, soyut sanat olarak adlandırılır. Ancak soyut sanat olarak adlandırmaya hilyeler daha yakındır. Bu açıdan hilyeler, doğada herhangi bir örneği bulunmadan oluşturulması, tablo halinde olması, sanatseverlere ifade şeklinde görsel malzeme olması açısından soyut sanat olarak ele almak gerekir. Sanatçı hilye oluştururken genelde kendi mesajını üçüncü kişilere ulaştırmak, ölümsüz olmak, faydalı bir eser bırakmak ve yazdığı hilye ile toplum estetiği oluşturmak amacındadır.

Her sanat eserinde olduğu gibi hilyelerde açısından da her hilye önce sanatçının duyguları ve yaşadığı zaman dilimi açısından sonra sanatseverin duyguları ve yaşadığı zaman dilimi açısından tektir. Bu açıdan hem sanat eserinin aynısının tekrar yapılması hem de sanatseverin tekrar aynı duygu ile seyretmesi ve haz alması söz konusu değildir.

Anahtar Kelimeler: Hilye, Hz. Peygamber, Soyut Sanat, Hafız Osman, Hat Sanatı

THE HILYES IN TERMS OF PHILOSOPHY OF ART

ABSTRACT

Hilye is the compiled books, poetries and tables in order to describe the Prophet to people who live dafter and were unable to meet him. The first hilye Works have been formed as a part of hadith books. Afterwards, there are hilyes formed as poetry and prose. However, transforming of hilyes into an artistic phenomenon has appeared

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. AİBÜ İlahiyat Fakültesi, İslam Felsefesi, El-mek: osmanmutluel@gmail.com

through a hilye table created by calligrapher Hafız Osman lived in 17th century.

Basically, hilye is a statement as a photo of the body and the life of the Prophet through expression to the third parties. Although calligraphy is called as an abstract art, hilyes are more close to be called as an abstract art than it. In this respect, hilyes should deal with as an abstract art in terms of to be created with out any sample in nature, being on the table and having a visual material for art lovers as an expression. In addition, the artist as a creating hilye has a goal to convey his message to the third parties, in order to be immortal and to leave behind a useful trace, and to purpose to create the sociala esthetics through written hilye.

As in every work of art, from view point of hilye, each hilye is the unique one in terms of feelings and time period of the artist first and feelings and time period of the art lover afterward. From this perspective, both being replicated the work of art by the artist again and watched and enjoyed it by the art lover with the same feeling again are not the point in matter.

Key Words: Hilye, The Prophet, Abstract art, Hafız Osman, Calligraphy.

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihi kadar eski bir etkinlik olarak kabul edilen sanatı “*genel anlamda herhangi bir etkinliğin ya da bir işin yapılmasıyla ilgili yöntemlerin, bilgilerin ve kuralların tümüne*” verilen isim olarak ifade etmek mümkündür (Bozkurt, 2000; 15). İnsanların var olduğu günden bu yana, toplumların ilgi, istek ve anlayışlarının değişmesi sonucu, sanat anlayışları da değişmiş ve bu değişim neticesinde ortaya konan sanatsal ürünler de çeşitli farklılıklara uğramıştır. Temelde insanların sanatsal farklılıklarını, sanat anlayışlarının gelişimi ile doğru orantılı olarak ele almak mümkündür.

Sanat felsefesi açısından üzerinde düşünülen ve sanat yapıtı olarak ele alınan ürünler, sadece insan elinden çıkan ve insan düşüncesi çerçevesinde yorumlanan sanat eserleridir. Doğal güzellikler, sanat felsefesi açısından bir sanat ürünü olarak ele alınmaz. Çünkü bu güzellikler insan eliyle oluşturulmamıştır (Doğan,1998; 102-103). Bu anlamda bir sanat eserini oluşturan temel yapı, sanatçının kendi dünyasında oluşturduğu duygu, düşünce ve ifade biçimidir. Zaten sanat eserlerini farklı kılan ve diğer sanat dallarından ayıran ana özellik, sanatçının o sanat eserine verdiği kendi sahip olduğu dünya görüşüdür. Bu farklılık olmasaydı, değişik metot ve stilde yapılmış sanat eserlerinden söz etmek mümkün olmazdı.

Sanat felsefesi açısından sanat üzerinde ilk düşüncelerini ifade eden filozof olan Platon (MÖ: 427-342) sanatı, İdeal devlet kavramının bir parçası olarak ele almış ve kendi devlet anlayışı içinde, sanatın yerini tartışmıştır. Platon devlet anlayışı çerçevesinde sanatın görevinin ne olması gerektiği, ayrıca devletin sanat karşısındaki yerinin ne olması gerektiği gibi genelde sanatı ikinci plana iten bir anlayışa sahiptir. Platon’un bu anlayışına karşı sanatı, felsefi bir disiplin olarak ilk ele alan filozof Aristoteles (MÖ: 384-322) olmuştur (Tunalı, 1996; 69).

Aristoteles, sanatın birinci elden taklit olması yanında, aynı zamanda onun hem sanatçı ve hem de sanatsever için bir *arınma* ve *rahatlama* amacı olarak kabul eder. Onun bu anlayışı, sadece

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/12 Fall 2013

tragedya ve müzikte değil, aynı zamanda diğer tüm sanat dallarında da gerçekleşir (Tunalı, 1996;114-116)

Platon'dan itibaren başlayan sanat ve zanaat kavram birlikteliği, Kant'a (1724-1804) kadar devam etmiştir. Bu anlayış çerçevesinde örneğin dülgercilik, marangozluk ile ressamlık aynı kategoride tutulmuş ve sanat ile zanaat arasında tam bir ayırışım yapılmamıştır. Bir başka ifade ile sürekli aynısı üretilen ve günlük kullanım için yapılan nesnelere, tek bir örneği olan sanat ürünleri arasında ayırım yapılmaksızın sanatsal faaliyet olarak ele alınmıştır. Bu karışıklığı Kant son vermiş ve fayda veya yarar amaçlı, birden çok yapılan nesnelere sanatsal değerinin olmadığını ortaya koyarak, devam eden sanat ve zanaat birlikteliği anlayışını sona erdirmiştir (Bozkurt, 2000; 17).

Kant'ın bu tasnifine benzer bir çalışma Schiller (1759-1809) tarafından yapılmış ve sanatları “*ihtiyacı karşılayan sanatlar*” ve “*hür sanatlar*” olarak ayırmıştır. Burada Schiller'in hür sanatlar olarak ifade ettiği sanat türü, bu günkü anlamda *güzel sanatlar* olarak ifade edilmiş ve ihtiyacı karşılayan sanatlar olarak da, insanların günlük hayatta kullandığı nesnelere üretimini yapan sanatlar anlamında ele almıştır (Schiller, 1999; 8). Sanattaki bu ayırım Nietzsche'den sonra farklılık göstermiştir. Özellikle Nietzsche'nin (1844-1900) fiziksel olmayan veya dilsel-anlamsal nitelikteki sanatların, zihinsel etkinliğinin ön plana çıkmasından dolayı “*özgür sanatlar*” olarak isimlendirmiş olması, güzel sanatları farklı bir boyuta taşımıştır (Bozkurt,2000;18).

20. yüzyılda sanat, toplumsal sıkıntı ve savaşlar neticesinde değişik anlamlar kazanmıştır. Bu anlamlar içinde öne çıkan “soyut resim” veya “non-figüratif sanat” olarak da adlandırılan, nesnelere doğada bulunan görüntülerinden farklı şekillerin kullanılması yanında, farklı renk ve şekiller kullanılarak oluşturulan çeşitli kompozisyonlar olarak ortaya çıkmış olan bir sanat akımıdır. Bu akımın batıda kurucusu Kandinsky (1866-1944) dir.

Ancak soyut sanat veya non-figüratif sanat, batıda 20. yüzyılda sanatsal bir akım olarak ortaya çıkmıştır. Batıda soyut sanatın bu denli geç gündeme gelmiş olması, batılı sanatçıların sahip oldukları dünya görüşü ile de ilişkilendirilebilir. Soyut varlıklar olan meleklerin bile heykel ve resimlerini çizen bir anlayıştan gelen batılı sanatçıların, soyut resim konusunda kendilerine has bir tarz oluşturmalarını beklemek, iyimserlikten öteye geçmeyecek bir beklentidir. Oysa Müslüman sanatçılar 10. yüzyıldan bu yana hem hat sanatında, hem minyatür ve ebru sanatında soyut sanatı kullanmışlardır. Hattatlar zaman zaman yazdıkları hat örneklerinde kuş, ipek böceği kozası gibi figürler kullanmış olmalarına karşın, bu tür çalışmaların sayısı yok denecek kadar azdır. Bu anlayış çerçevesinde hilyeler, soyut sanat açısından ele alındığında güzel bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Başka bir açıdan bakıldığında hat sanatını sadece soyut sanat açısından ele almak yetersiz bir tanımlama olacaktır. Çünkü genelde hat sanatı, özelde de hilye, sadece soyut sanat değil, aynı zamanda *özgür sanatlar* açısından dilsel-zihinsel anlatım aracı olarak da el almak doğru bir yaklaşım olacaktır.

Yetkin'in de belirttiği gibi, İslam sanatının, soyut sanat olarak ele alınmasında;

1. Hem hat sanatı ve hilyeler ve hem de diğer İslam sanatları sanatçının ve sanatseverin zihnindedir. Gerçek hayatta benzerleri bulunmamaktadır.
2. Sanatçının kullandığı renkler doğadaki gerçeği ile aynı renk tonunda değildir.
3. Sanat nesnesini seyreden sanatseverin aklında maddi veya cismani herhangi bir duygu uyandırmaması etken olmuştur. (Yetkin, 1952 ; 47)

Hilyelerin, soyut veya non-figüratif sanatının ifade edemediği ve bu sanatın ortaya çıkış amacı içinde bulunmayan hedefi, insanları davranış estetiği kazandırmaktır. Bu hedef, insanların örnek alma bakımından en etkili kişi olan Hz. Peygamber aracılığı ile yapılmış olması, son derece

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 12 Fall 2013

olumlu sonuçlar ortaya koyacağı açıktır. Bu açıdan bakıldığında hilye sanatı, diğer soyut veya non-figüratif sanatlardan, gerçekleştirmek istediği hedef itibarıyla, bir adım öndedir.

2. MAKALENİN KAPSAMI

“Sanat felsefesi açısından hilyeler” adlı bu çalışmanın kapsamı, Hz. Peygamber için yazılan hilyeler içinde sadece hat sanatı çerçevesinde tablo haline getirilmiş ve tezhib sanatı ile süslenmiş olan hilyelerin sanat felsefesi açısından ifade ettiği anlam üzerine yapılmış düşünsel bir çalışmayı içine alır. Diğer hilye çalışmaları, bir başka ifade ile şiir, düzyazı şeklinde yazılmış ve kitap haline getirilmiş olan hilyeler, makalenin kapsamı dışında tutulmuştur.

Makalenin yazımı sırasında dikkatimizi çeken en önemli husus, İslam sanatları üzerinde pek çok çalışma yapılmış olmasına karşın, İslam sanat felsefesi ile ilgili herhangi bir ciddi çalışma ile karşılaşılma olmamıştır. Hem sanat felsefesi ve hem de İslam Estetiği üzerine yapılan çalışmalar, ya sanat tarihi ya da İslam sanatı üzerinde bilgilendirme amaçlı yapılmış, felsefi derinlikten yoksun arkeolojik çalışmadan öteye geçememektedir. Bu itibarla bu makalenin konusu olmamakla birlikte, Türkiye’de İslam sanat felsefesi üzerine yapılan çalışmaların değerlendirilmesinin yapılması, konunun daha iyi anlaşılması ve İslam sanat felsefesini daha iyi ortaya koyma açısından kaçınılmaz olduğu ortadadır.

3. HİLYE NEDİR?

3. a. Tanım ve Özellikleri

Sözlükte “süs, ziynet, kolye” gibi anlamlara gelen hilye, mecazi olarak “yaratılış, suret ve güzel vasıflar” anlamına gelmektedir (Uzun, 1998;18/44). Ancak hilye gerçek anlamını Hz. Peygamber’in şekil ve vücut bakımından özellikleri ile davranışlarını ifade eden hadislerin ya bir kitap içinde veya tek bir tabloya yerleştirilmesi sonucu elde edilen hat ve tezhible süslenmiş şekilde yapılmış sanat eserine verilen isim olarak anlamak gerekir. Ancak dört halife ve cennetle müjdelenen sahabelerle bazı din ve tarikat büyüklerine ait hilyelerde yazılmıştır. Bu tür hilyeler tablo haline getirilmemiş, şiir veya düz yazı olarak kalmıştır (Uzun, 1998; 18/46).

Hilyenin tablo halinde yazılması sadece Osmanlılara mahsus bir gelenektir (Derman, 1998;18/50). Ancak gerek Osmanlılardan önce ve gerekse Osmanlılarda manzum ve nesir olarak yazılmış pek çok hilye vardır. Bunlardan biri Hakani Mehmet Bey’in (öl: 1606) yazdığı *Hilye-i Hakani*’yi örnek olarak göstermek mümkündür.

Tablo halinde yazılan hilyeler (Derman, 1990; 18), çeşitli bölümlerden oluşmaktadır. Tablonun en üst kısmına “Başmakam” adı verilir ve burada “Besmele” bulunur. Başmakamın altında “Göbek” adı verilen ve Hz. Peygamber’in fiziksel özelliklerinin anlatıldığı hadis bulunur. Hz. Ali’den rivayet edilen bu hadis Hz. Peygamberin fiziksel görünüşünü tanımlar. Hadiste de açık bir şekilde görüldüğü gibi, Hz. Peygamber tanımlanırken hiçbir abartı ve gerçeküstü bir anlatıma yer verilmemiştir. “Hazreti Peygamberin boyu ne çok kısa, ne de çok uzundu, orta boyluydu. Ne kıvrık kısa ne düz uzun saçlı; saçı, kıvrıkla düz arasında idi. Değirmi (yuvarlak) yüzlü, duru beyaz tenli, iri ve siyah gözlü, uzun kiprikliydi. İri kemikli ve geniş omuzluydu. Göğsü, ortadan karnına doğru çizgi halinde kılları vardı. İki avcu ve tabanları dolgundu. Yürüdüğü zaman, sanki yokuş aşağı iner gibi rahatlıkla ilerlerdi. Sağına ve soluna baktığında bütün vücuduyla dönerdi. İki omuzu arasında “Nübüvvet Mührü” vardı. Bu Onun sonuncu peygamber oluşunun nişanesi idi.”(Tirmizi, 1997; 1-7 Nolu Hadisler). Göbek, görsellik açısından hilyenin ana bölümünü oluşturur. Aynı zamanda alt kısmında hilal bulunması, dört köşede dört halifenin isimlerinin bulunmuş olması, bir sanat eserinde bulunması gereken uyum, tenasüp, orantı, harmoni ve çoklukta birlik (Tunalı, 1996; 207) açısından da görsel güzelliğin oluşmasında sağlamış olduğu bütünlük açısından önemli bir ayrıntıdır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/12 Fall 2013

Bu hadisin hemen altında tam satır ve sülüs yazı çeşidi ile yazılmış “*Biz Seni Ancak Âlemlere Rahmet Olsun Diye Gönderdik*” (Embiya, 107) ayeti bulunur. Bu ayetin hilye içinde Allah’ın Hz. Peygambere verdiği değeri vurgulaması açısından son derece önemlidir. Çünkü bu ayet, Hz. Peygambere ait hilyeyi okuyan insanlar üzerinde derin bir etki bırakacağı ortadadır. Çünkü Allah’ın âlemlere rahmet olsun diye gönderdiği bir insanın şeklinin ve yaşayışının nasıl olduğunu bilmek, her Müslümanın idealidir. Aynı zamanda hilyenin sanatsal değerini de artırdığı, tartışma götürmez bir gerçektir.

Hilyenin alt kısmına “*Etek*” adı verilir ve bu kısımda Hz. Ali’den rivayet edilen hadisin devamı olan ve Hz. Peygamberin ahlaki yetkinliklerinden söz eden hadis yazılır. “*O, insanların en cömert gönüllüsü, en doğru sözlüsü, en yumuşak huylusu, en arkadaş canlısıydı. Kendilerini ansızın görenler Onun heybeti karşısında sarsıntı geçirirler, fakat üstün vasıflarını bilerek sohbetinde bulunanlar ise, Onu her şeyden çok severlerdi*” (Tirmizi, ts; 19, 7 nolu Hadis).

Bir başka açıdan ele alındığında hadis, her iki bölümü ile bir insanda bulunması gereken özellikleri birleştirmiş olması açısından da önemlidir. Çünkü bir insanın gerçek anlamda güzelliğinden söz edebilmek için, o insanın hem fiziksel ve hem de davranış güzelliğinden söz etmek gerektiği ortadadır.

Hilyenin etek kısmında bulunan hadisin sağ ve soluna “*koltuk*” adı verilen ve çeşitli şekillerle süslenmiş bölüm yer alır. Hilye sanatçısı en alt bölüme kendi imzasını atar (Derman, 1998;18/47).

Sanatçı hilyenin altına imza atarken kendi aciziyetini dile getiren ifadeler kullanmaya özen gösterirler. İlk hilye yazarı olarak kabul edilen Hafız Osman’ın yazdığı hilyenin altı kısmına attığı imzada “*Bunu “Kur’an hafızı” diye tanınan fakir Osman yazdı. Allah onun annesinin, babasının ve bu (yazıya) bakanların günahlarını bağışlasın*” ifadelerini kullanmıştır (Derman,1990;18). Bu ifadeler gerçek sanatçıda olması gereken tevazuun güzel bir örneğini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda sanatçının kendini yetiştirenlerle, hilyeyi okuyan insanları da dua kapsamı içine ilave etmiş olmasını, ayrı bir güzel davranış olarak bakmak ve aynı zamanda bir sanat eserinin ulaşabileceği en yüksek manevi değer olarak ele almak gerekir.

Hilye genelde Hz. Peygamber’in özelliklerinin anlatılması ile meşhur olmasına karşın, Hz. Adem’den başlayarak tüm peygamberlerin hilyelerini anlatan eserler de mevcuttur. Ancak diğer peygamberlerin hilyeleri anlatım olarak kalmış olmasına karşın, sadece Hz. Peygamberin hilyesi tek bir tablo halinde sanat eserine dönüştürülmüştür. Buna karşın diğer peygamberlere ait hilyeler, genel olarak Tevrat üzerine kurulu hayali anlatımlardan oluşması ve peygamberlerin kendilerini gören insanların bulunmaması nedeniyle abartılı ve gerçeküstü bir anlatım söz konusudur.

Özellikle hadis kitaplarında Hz. Peygamberin şekli ve özellikleri ayrı bir bölüm olarak ele alınması ile başlamış olan hilye geleneği, ilk sanat eseri anlayışında sülüs yazı çeşidi ile tablo haline getiren hat sanatçısının Hafız Osman (1642-1698) olduğu kabul edilen bir görüştür (Serin, 2010; 79).

Hattat Hafız Osman’dan başka hilye yazan sanatçılar olarak, Yedikuleli Seyyid Abdullah (1670-1731), Mahmud Celaleddin (ö. 1829), Yesarizade Kazasker Mustafa İzzet Efendi (ö. 1849), Yesarizade Mehmet Esad Efendi (Ö.1798), Kazasker Mustafa İzzet Efendi (1801-1876), Mehmet Şefik (1819-1880), Mehmet Şevki (1829-1887), Yahya Hilmi Efendi (1833-1907), Hasan Rıza (1849-1920), Hamit Aytaç (1891-1982) gibi hattatları saymak mümkündür. (Gündüz, 2006; 38-39)

Hilyeler genelde Sülüs-Nesih, Mukakkak-Sülüs-Nesih ve Talik yazı çeşidi ile de yazılmıştır. Bu anlamda Talik yazı çeşidi ile ilk hilye, Yesari Esad Efendi tarafından yazılmıştır (Derman,1990; 20).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 12 Fall 2013

Tablo haline getirilmiş olan hilyelerin dikkat çeken bir yönü de süslenmelerinde göze çarpar. Tablonun yazı bulunmayan alanları ile dörtkenarına tezhip sanatçıları tarafından çerçeve yapılarak, hilyeyi bakan sanatseverlerin gözüne daha hoş gelmesini sağlama yanında, tablonun sanatsal değerini de artırmıştır. Tablolarda genelde süs olarak gül motifi kullanılmıştır. Bilindiği gibi gül, edebi anlatımda Hz. Peygamberi temsil eden bir çiçektir. Bu tür bir süsleme, hilyeyi sanatsal açıdan ayrı bir anlam katmakta, yazı ile tezhip arasında uyum ortaya konmaktadır.

Aynı şekilde hilye süslemesinde kullanılan renklerde uyum söz konusudur. Hilyenin zemini altın, lacivert, kızıl kahve, bordo, zeytini yeşil ve siyah renkler oluşturulmuştur. Ayrıca tezhip sanatçıları, gözü yormamak amacıyla, süslemelerde canlı renklerden kaçınmışlardır (Üstün, 1990; 65).

3. b. Hilyelerin Yazılış Amacı nedir?

Müslüman sanatçıların hilye yazmalarının pek çok sebebi bulunabilir. Bunlardan bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür;

1. Kur'an'ın Hz. Peygamber hakkında övücü ifadeler kullanması,
2. Müslüman sanatçıların Hz. Peygambere karşı sevgilerini dile getirme amacı,
3. Hz. Peygamberi putlaştırma korkusu (Derman, 2000; 617).
4. Sanatçının ölümsüzlük duygusu ile hareket etmesi.
5. Sanatçının sahip olduğu mesajı üçüncü kişilere ulaştırma arzusu (Tunalı, 1996; 57).

Kur'an'da Hz. Peygamber'in en güzel örnek olduğu, âlemlere rahmet olarak gönderildiği ifade edilmiş olması (el-Enbiya, 107), yine inanan insanların Allah'a ve Rasulüne itaat etmeleri gerektiği emreilmiş olması (Nisa, 80), Allah'ın ve Meleklerin Peygambere salat ettiği ifade edilmesi (Ahzap, 56), Hz. Peygamberin dini açıdan konumunu ortaya koyması, hilye yazımı konusunda önemli bir etken olmuştur.

Hilye yazımında ikinci neden olarak sanatçının Hz. Peygambere olan sevgisini anlatabilmesi gösterilebilir. Bu aynı zamanda sanatçının Hz. Peygamberi kendinden sonra gelecek nesillere aktarma girişimi olarak değerlendirilebilir. Özellikle Hz. Peygamber'in vefatından sonra, onun şekil ve özelliklerini unutmamak ve yeni Müslüman olmuş ve Hz. Peygamberi görme imkânı bulamamış insanlara Hz. Peygamberi daha iyi anlatabilmek amacıyla yazılmıştır. Ancak bu çalışmalar, 17. yüzyıla kadar tablo hilye formatında olmayıp, sadece Hz. Peygamber'in şekil ve davranış olarak anlatan çeşitli bilgileri ortaya koymaya çalışmaktan ibarettir. Özellikle ilk örneğini Tirmizi'nin oluşturduğu *Şemail* kitapları, manzum yazılmış hilyeler, özellikle *Kadı İyaz*'ın yazdığı "*Şifa-ı Şerif*" kitabı bu anlamda öne çıkan çalışmalardandır.

Diğer taraftan Müslümanlar, Hz. Peygamber'in resmini, birkaç asılsız minyatür dışında, çizmeye cesaret edememişlerdir (Derman, 2000; 617). Çünkü böyle bir durumda Hz. Peygamber'in Müslümanlar tarafından putlaştırılma tehlikesi ortaya çıkaracaktı. Bunun bir örneği, İbn Sad'dan gelen rivayetler arasında bulunan, *Hudeybiye* anlaşmasının yapıldığı ağaca gösterilen ilgi karşısında, Hz. Ömer'in, ağacın putlaştırılması korkusu ile kestirmesi olayıdır (İbn Sad, 1990; II/76). Aynı şekilde Hz. Ömer'in bir Hac sırasında *el-Haceru'l-Esved* taşıyı öptükten sonra, "*Ben çok iyi biliyorum ki, sen zarar veremez, menfaat veremez bir taş parçasısın. Eğer Peygamber'in seni öptüğünü görmeseydim, seni öpmezdim*" (Buhari, Hac; 50) demesi de aynı endişe ve korkunun neticesidir. Bunun gibi, Hz. Peygamber'in resminin çizilmiş olması durumunda, peşinden putlaştırmanın gelmesi kaçınılmaz olacaktı. Böylece Hz. Peygamber'in hilyesi yazılarak, bu putlaştırmanın önüne geçilmiş olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/12 Fall 2013

Hiz. Peygamberin resminin yapılmış olmasının bir başka tehlikesi, sonradan Müslüman olan ancak Arap ırkından olmayan ve Hiz. Peygamberi göremeyen Müslümanların sahip oldukları güzel insan tipinin farklı oluşunda ortaya çıkacak olmasıydı. Çünkü her insanın güzellik anlayışı ve beğeni yargısı farklıdır. Bu fark, o insanın sahip olduğu eğitim seviyesi, yetiştiği aile ortamı, içinde yaşadığı toplum kültürü ile şekillenir. Bu toplumsal farklılıktan oluşan güzellik anlayışı içinde, Hiz. Peygamber'in resmi ni görüp, sahip olduğu güzellik duygusu içinde hareket ederek, çeşitli olumlu veya olumsuz yorumlar yapacağı ortadadır. Olumsuz yorum yaptığında, bu durum kişinin inanç boyutu açısından pek çok sakıncalar doğuracak ve kişilerin Müslüman olmalarını anlamsızlaştırmaya kadar götürecektir. Hâlbuki resim olmadığında, her Müslüman okuduğu peygamber şemailini, kendi dünyasında ve sahip olduğu kendi güzellik düşüncesi çerçevesinde yorumlayarak, Hiz. Peygambere karşı sevgi oluşacaktır. Bu durum aynı şekilde Müslüman olan insanların inançlarının güzelleşmesine neden olacaktır. Ancak buradaki en önemli nokta, Hiz. Peygamber'in kendisi putlaştırılmayacaktır. İşte hilyelerin en büyük faydası, insanlarda Hiz. Peygamber'in putlaştırılması söz konusu olmadan sevilmesinde yatar.

Sanatçının hilye yazımındaki bir başka nedeni, sanatçının içinde var olan ölümsüzlük duygusunu yakalama amacıdır. Her insan ölümsüzlüğü yakalama azmindedir. Bu duygu, sanatçının kendinden sonra geride bir eser bırakarak hatırlanması ile gerçekleşir. Bu eser, hilye yazarak daha yoğun yaşanabilir. Çünkü Hiz. Peygamber'in şemailinin anlatılması suretiyle oluşturulan sanat eserinin, insanlar tarafından daha çok beğenilmesi ve kalıcı hale gelmesi söz konusudur. Böylece sanatçının ismi, hilyenin var olduğu süre içinde, hayır dua ile anılmış olacaktır. Bu ise, Müslüman bir sanatçının en büyük ölümsüzlük idealidir.

Hilye yazımında bir başka sebep, sanatçının ortaya koyduğu sanat eseri ile sanatseverlere kendi mesajını ulaştırma amacıdır. Bu, aynı zamanda Müslüman kimlik sahibi bir sanatçının tebliğ görevi ile de örtüşür.

Hilye yazımında bütün nedenler bir araya getirildiğinde, önce kişi daha sonra da toplum açısından mükemmelliğin yakalanması amaçlanmış olur. Başka bir deyişle, hat sanatçısı hilye yazımı ile Hiz. Peygamber'in mükemmel ahlak anlayışını ve uygulamadaki mükemmelliğini, kıyamete kadar inanan insanlara ulaştırılmış olacaktır.

4. SANAT FELSEFESİ AÇISINDAN HİLYE

4.a. İfade ve Hilye

Sanat felsefesi açısından *ifade*, insanın izlenimlerinin, zihin tarafından çeşitli kategorilere ayrılarak yapılan ayıklanma sonucu ortaya çıkan üründür. İfade olarak adlandırılan bu sanatsal ürün, estetik haz ile birleşir ve dile aktarılır. Bu aktarım, sanat eserinin dile gelmesi veya anlatıma dönüşmesidir (Turgut, 1993, 42-43). İşte hilye, bu anlatımın en üst noktasını oluşturur. Çünkü hilye, dış görünüş itibarıyla sanat eseri olarak algılanmasının yanında, asıl sanatsal yönünü kazandığı anlam ve ifade ile ortaya çıkarmış olur.

Hilyenin ortaya koyduğu ifadeyi iki açıdan ele almak gerekir. Hilye önce sanatçının zihninde ve ruhunda oluşur ve daha sonra ifadeye dönüşür. Bu ilk ifade ediliştir. İkinci olarak hilye sanatseverin ruhuna etki eder ve ifadeye dönüşür. Her iki ifade ayrı anlam taşır. Çünkü hem sanatçı ve hem sanatsever buldukları anın duygularını taşır. Bir başka ifadeyle, hilyeyi okuyan her insanın, okuduğu metinden aldığı ilham ve mana farklıdır. Hatta aynı insan değişik zamanlarda aynı hilyeyi her okuduğu zaman diliminde, kendi psikolojisi çerçevesinde farklı yorumlar yaparak, değişik anlamlar yüklemesi söz konusu olacaktır. Zaten Hiz. Peygamberin aynı soru karşısında kişinin psikolojine göre farklı cevaplar verdiği herkesçe bilinen bir gerçektir (Canan, 1988; 2/478-492). İşte hilye, bu açıdan ele alındığında, Hiz. Peygamber'in bu davranış moduna uygun bir görev yaptığını söylemek mümkündür.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 12 Fall 2013

Her insanın ifade, değer ve ahlak anlayışları farklıdır. Bu farklılıktan dolayı, aynı olay ile karşı karşıya kalan iki insan, kendi duygu ve düşünceleri çerçevesinde o olayın farklı yönlerine vurgu yapacaklardır. İşte bu gerçekten hareketle hilyeyi okuyan ve seyreden kişiler kendi bakış açılarına göre Hz. Peygamber'in özelliklerini değerlendirmeye tabi tutacaktır. Örneğin mesleği ticaret olan bir kişinin Hz. Peygamber'in dürüstlüğü ticari olarak ele alıp incelerken, mesleği öğretmenlik olan kişi, aynı olayın eğitim yönünden ele alarak anlamlandıracaktır.

4.b. Sanat Kuramları Açısından Hilye

Hilye, yazan sanatçı açısından ele alındığında, yazılan bir hilyenin tekrar yazılması asla mümkün olmayacağı gerçeği ile karşı karşıya kalırız. Bu, sanat felsefesinde yaratma ve yansıtma kuramı olarak ele alınır. Bu kurama göre bir sanatçı, bir sanat eserini bir defa yapabilir. Aynı eserin ikinci defa yapılması mümkün değildir. Çünkü hem sanatçının duygu ve düşüncelerinin o andaki oluşumunu bir daha yakalamanın imkânsızlığı ve hem de sanat eserinin yapıldığı zaman dilimini yakalamanın imkânsızlığı ile karşı karşıya kalırız. İşte bu açıdan her iki durumun yani, hem sanatçının duygularını ve hem de sanat eserinin yapıldığı zaman dilimini geri getirmek ve tekrar yaşamak mümkün değildir. İşte bu anlayış çerçevesinde her sanat yapıtı tekdir, asla aynısının tekrar yapılması mümkün değildir. Hatta görünüş itibarıyla sanat eserini tekrar aynısı yapılmış olsa bile, bu sanat eseri, ilk yapılan sanat eseri ile aynı değildir. Çünkü zaman farklıdır, sanatçının duyguları değişmiştir. Bu açıdan sanat eseri, sanatçının duygu ve düşünceleri ile değer kazanır (Turgut,1993;43). Bu bakış açısı, sanat eserini oluşturan sanatçı açısından bakıldığında ortaya çıkan şey, orijinallik olarak algılanabilir. Bir de sanat eserini seyreden sanatsever açısından ele almak gerekir ki, bu sanat eserinin asıl amacını oluşturması açısından da önemli bir ayrıntıdır. Bu iki durum yani hem sanatçının bakış açısı ve hem de sanatseverin bakış açısı, bir sanat eserinde birleştiği anda, sanat eseri gerçek anlamını kazanmış olur. Bu açıdan hilyeyi ele aldığımız zaman; her hilye tektir, aynı hilyenin tekrar yazılması, hem sanatçının duygu ve düşünceleri açısından mümkün değildir ve hem de zaman dilimi açısından mümkün değildir. Sanatsever açısından ele aldığımızda ise aynı hilye tablosunu aynı duygularla ikinci defa seyretmesi de mümkün değildir. Çünkü hem zaman değişmiştir ve hem de seyreden sanatseverin duygu ve düşünceleri değişmiştir. Bu iki farklılığın tekrar yaşanması mümkün değildir. *Herakleitos*'un (MÖ: 540-480) dediği gibi “*bir nehirde iki defa yıkanılmaz*”(Aster,1999; 46). Fakat hilyede *Herakleitos*'un sözünden farklı olan şey, Hz. Peygamber'in mesajını diğer insanlara ulaştırmak suretiyle sanat eserinin işlevselliğini artırması açısından tekrarlanmasıdır. Çünkü hilyeyi okuyan her insan, her okuyuşta Hz. Peygamber'in farklı bir yönünü vakıf olacaktır. Bu açıdan bakıldığında hilye, aynı nehirde iki defa yıkanılabilirliğini gösterir. Ancak hilyeyi seyrederken yaşadığı duygu ve düşünce açısından bakıldığında, aynı nehirde iki defa yıkanılmayacağı, yaşanan duygu açısından ortadadır. Bu yönü ile hilye, diğer sanat ürünlerinden ayrılır ve sanatın halk için nasıl yapılabileceğinin güzel bir örneğini ortaya koyar. Bu itibarla hilye sanatını, toplum için yapılan bir sanat türü olarak görmek mümkündür.

Hilye sanatçısı, hilyeyi yazarken kendinden geçer. Dış dünya ile ilişkisini keser ve tamamen yaptığı sanat eseri ile meşgul olur. Bu zaman dilimi içinde son derece mutludur. Sanatçı tüm dertlerinden kurtulmuş ve sanatın dünyasında dolaşmaktadır. Bu durum sanatta *oyun kuramı* olarak adlandırılır. Çocukların oyun oynama sırasında dünyalarının değişmesi ve oyunun dünyasına girmeleri gibi, sanatçı da tıpkı çocuklar gibi sanatın dünyasında kendini kaybeder. (Göz vd. 2012; 100). Bir başka deyişle, hem sanat ve hem oyun, kişisel fayda peşinde koşmadan insanı gündelik hayatın telaşından, korku ve baskılarından çekip çıkarır. Bu aynı zamanda sanatçının özgürleşmesidir (Arslan,1996;217). Fakat hilye yazımında bu özgürlüğün ve mutluluğun bir adım daha ötesine geçilir, o da, Hz. Peygamberi tanıtmak ve insanların onun güzel davranışlarından faydalanmasını sağlamaktır. İşte hilye sanatçısını diğer sanatçılardan ayıran en büyük özellik, bu anlayışta yatar. Hilye tablosunun varlığını sürdürdüğü zaman dilimi içinde, hilyeyi okuyan her

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/12 Fall 2013

insanın faydalanmasından ve öğüt almasından oluşacak sevabın, aynı zamanda vesile olması açısından hilye sanatçısına da verilecek olmasından kaynaklanan mutluluktur. Bu, hilyenin ifade ettiği anlam ile ortaya çıkan bir durum olması itibarıyla, diğer görsel sanatlardan ayrılan önemli bir farklılıktır. Esasen tüm hat sanatlarında bu fayda mevcuttur. Çünkü bütün yazı levhaları güzel söz ve öğüt veren cümlelerden oluşur. Ancak hilye, bizzat Hz. Peygamberi ve Onun şekil ve ahlakını anlatması nedeniyle, ayrı bir güzelliğe sahip olmakta ve aynı zamanda insanlar üzerinde oluşturduğu olumlu etkiyi güçlendirmektedir.

6. SONUÇ

Hilye, sanat eserinin ifadeye dönüşmesinin İslam sanat felsefesi açısından en önemli örneğini oluşturur. Sanat eserinin önce sanatçının düşüncesinde şekil alarak ifadeye dönüşmesi, sonra seyreden sanatseverin ruhunda ve düşüncesinde şekillenerek ikinci bir ifadeye dönüşmesi söz konusudur. Böylece hilye, iki şekilde dile gelir ve ifadeye dönüşmüş olur. Hilyenin iki şekilde dile gelerek ifade edilmiş olmasının önemli yanı, ikinci ifade biçimi olmasıdır. Çünkü sanat eserinde önemli olan şey, sanatseverin ruhunda yarattığı duygu ve düşüncelerin dile gelmesi ve ifadeye dönüşmesidir. Bu sanat eserinin ortaya çıkışından sonra asıl önemli olan, o sanat eserinin hangi duygu ve düşüncelerle ortaya konduğu değil, o sanat eserini seyreden sanatseverin ruhunda hangi duygu ve düşüncelerle ifadeye dönüştüğüdür. Bu açıdan hilye değerlendirildiğinde, hilyeyi yazan sanatçının duygu ve düşüncelerinin ifade ettiği anlam elbette önem arz etmektedir, ancak hilye yazımındaki asıl gaye, hilyenin sanatseverlerin ruhunda ve düşüncelerinde oluşturduğu olumlu duyguların ifadeye dönüşmesidir. Çünkü hilye sadece hat ve tezhibin bir araya gelmesi sonucu oluşan bir güzellik ve sanat eseri değildir; aynı zamanda Hz. Peygamber'in ahlaki güzelliklerinin insanlar tarafından okunarak, onlarda güzel duyguların oluşmasıdır. Hilyelerin insan ruhunda oluşturduğu iyi ve güzel duyguların ifadeye dönüşmesi yanında, bu ifadenin davranışa yansımaları önemlidir. Çünkü hilyeyi okuyan her Müslüman, Hz. Peygambere benzeme konusunda özel bir gayret içinde olacaktır. Bu açıdan bakıldığında hilye, başka hiçbir sanat eserinde olmayan duygu derinliğine sahip olması yanında, toplumu, davranış olarak da değiştirme amacıyla olan bir sanat eseridir.

Sanatçının duyguları açısından her hilye tektir. Aynı zamanda sanatseverler açısından ele alındığında, her sanatseverin duyguları açısından da tektir, hilyeyi okuyan sanatsever sayısı kadar da çoktur. Bu çokluk bir araya gelir ve yine tek olan hilyeyi oluşturur.

KAYNAKÇA

- ARSLAN Ahmet (1996), *Felsefeye Giriş*, Vadi Yayınları, İstanbul.
- ASTER Ernest V. (1999), *İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi*, İm Yayınları, İstanbul.
- BOZKURT Nejat (2000), *Sanat ve Estetik Kuramları*, Asa Yayınları, Bursa.
- BUHARİ (1981), *Sahih (I-VIII)*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- CANAN İbrahim (1988), *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi (I-18)*, Akçağ Yayınları, Ankara
- DERMAN Uğur (1990), *Türk Hat Sanatının Şaheserleri*, KB Yayınları, Ankara.
- DERMAN Uğur (1998), *Hilye Maddesi*, DİA, c.18, İstanbul.
- DERMAN Uğur (2000), *Hat Sanatında Hilye-i Şerifler*, Diyanet İlmî Dergisi (Peygamberimiz Hz. Muhammed Özel Sayısı İçinde), Ankara.
- DOĞAN Mehmet H. (1998), *Estetik*, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 12 Fall 2013

- GÖZ Kemal, MUTLUCEL Osman (2012), *Felsefeye Giriş*, Gümüşev Yayıncılık, İstanbul.
- GÜNDÜZ Hüseyin (2006), *Türk Hat Sanatında Hilye-i Şerifler*, İSMEK El Sanatları Dergisi, s:2, İstanbul.
- İBN SAD (1990), *Tabakatü'l-Kübra (I-VIII)*, (Tahkik: M. Abdulkadir At), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- SCHILLER Feiedrich V. (1999), *Estetik Üzerine*, (Terc: Melahat Özgü), Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- SERİN Muhittin (2010), *Hat Sanatı (İslam Sanatları Tarihi İçinde)*, AÜ Yayınları, Eskişehir.
- TİRMİZİ (1997), *Şemal-i Şerif*, (Trc:, M. Raif Efendi, Sadeleştiren; A. Parlıyan), Konya Yayıncılık, Konya.
- TİRMİZİ (Tarihsiz), *Şemal-i Şerif*, (Sadeleştiren; M. Sadık Aydın), Hilal Yayınları, İstanbul.
- TURGUT İhsan (1993), *Sanat Felsefesi*, Üniversite Kitapevi, İzmir.
- TUNALI İsmail (1996), *Estetik*, İnkılap Kitapevi, İstanbul.
- UZUN Mustafa (1998), *Hilye Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998), c. XXVIII.
- ÜSTÜN Ayşe (1990), *Hilye-i Saadet Levhalarının Geleneksel Türk El Sanatları (Tezhib) Açısından İncelenmesi*, DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- YETKİN Suud Kemal (1952), *İslam Sanatının Mahiyeti*, AÜİF Dergisi, Ankara.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/12 Fall 2013

